

Prerastanje Boga

Dela Ričarda Dokinsa

Sebični gen
Prošireni fenotip
Slepi časovničar
Reka iz raja
Uspon Planinom neverovatnosti
Rasplitanje duge
Đavolov kapelan
Priče naših predaka
Zabluda o Bogu
Najveća predstava na Zemlji
Čarolija stvarnosti
Apetit za čudesnim
Plamičak sveće u tami
Nauka u duši

www.richarddawkins.net

RIČARD
DOKINS

*Prerastanje
Boga*

VODIČ ZA POČETNIKE

Sa engleskog prevela
Olga Milanko

Edicija *Dela Ričarda Dokinsa*
Knjiga 7

Naslov originala
Richard Dawkins:
OUTGROWING GOD
– A BEGINNER’S GUIDE

Copyright © 2019 by Richard Dawkins
Copyright © 2019. za srpsko izdanje, Heliks

Izdavač
Heliks

Za izdavača
Brankica Stojanović

Urednik edicije
Bojan Stojanović

Lektor
Vesna Đukić

Redaktor
Aleksandra Dragosavljević

Štampa
Artprint Media, Novi Sad

Prvo izdanje

Tipografija
Monotype Bulmer

ISBN: 978-86-6024-025-7

Smederevo, 2019.

www.heliks.rs

Za Vilijama
i sve mlade ljude koji su dovoljno odrasli
da samostalno odlučuju

Sadržaj

PRVI DEO: Zbogom bogovi

1	Koliko bogova!	3
2	Ali da li je to istina?	15
3	Mitovi i kako oni nastaju	45
4	Knjiga o Dobru?	67
5	Treba li nam Bog da bismo bili dobri?	87
6	Kako znamo šta je dobro?	115

DRUGI DEO: Evolucija i dalji razvoj

7	Sigurno mora postojati neki tvorac?	135
8	Koraci ka neverovatnom	157
9	Kristali i slagalice	173
10	Odozdo nagore ili odozgo nadole?	189
11	Da li smo evoluirali tako da budemo religiozni?	
	Da li smo evoluirali tako da budemo dobri?	207
12	Neka vas ohrabri nauka	229

Zahvalnica za slike	257
---------------------	-----

Indeks	259
--------	-----

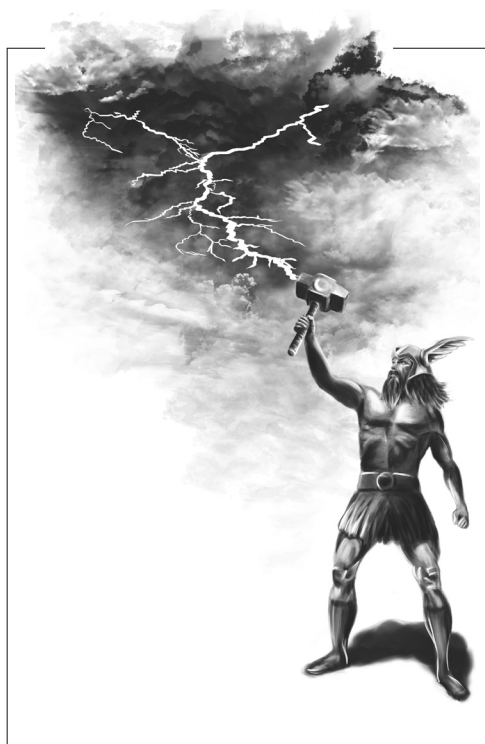
O autoru	271
----------	-----

PRVI DEO

Zbogom bogovi

• 1 •

Koliko bogova!

Verujete li u Boga?

Kog boga?

Hiljade bogova slavljeno je širom sveta kroz istoriju. Politeisti (mnogobošci) veruju u mnogo bogova u isto vreme (*theos* na grčkom znači bog, a *poly* mnogo). Odin (ili Votan) bio je vrhovni bog Vikinga. Vikinški bogovi bili su i Baldur (bog lepote), Tor (bog groma sa svojim moćnim čekićem) i njegova ćerka Trud. Postojale su i boginje kao što su Snotra (boginja mudrosti), Frig (boginja majčinstva) i Ran (boginja mora).

Stari Grci i Rimljani takođe su bili mnogobošci. Njihovi bogovi, isto kao i vikinški, veoma su ličili na ljude i ispoljavali su jake ljudske žudnje i emocije. Dvanaest grčkih bogova i boginja često se uparuje s rimskim ekvivalentima za koje se smatralo da obavljaju iste poslove; recimo, Zevs (kod Rimljana Jupiter), kralj bogova, sa svojim munjama; Hera, njegova žena (Junona); Posejdon (Neptun), bog mora; Afrodita (Venera), boginja ljubavi; Hermes (Merkur), glasnik bogova, koji je leteo s krilatim sandalama; Dionis (Bah), bog vina. Među glavnim religijama koje su se održale do danas, hinduizam je takođe politeistička religija, s hiljadama bogova.

Nebrojeni Grci i Rimljani smatrali su da su njihovi bogovi stvarni – molili su im se, prinosili im životinje kao žrtve, zahvaljivali im se za sreću i krivili ih kada stvari krenu naopako. Otkud znamo

da ti drevni narodi nisu bili u pravu? Zašto niko više ne veruje u Zeusa? Ne možemo biti sigurni, ali većina nas dovoljno pouzdano može reći da smo „ateisti“ kada je reč o ovim starim bogovima („teist“ je neko ko veruje u boga/bogove, a „ateist“ – a-teist, gde „a“ označava negaciju – jeste neko ko ne veruje). Rimljani su nekada govorili da su rani hrišćani ateisti jer nisu verovali u Jupitera, Neptuna ili nekog drugog iz pomenutog mnoštva. Danas tu reč koristimo za ljude koji ne veruju ni u kakve bogove.

Kao verovatno ni vi, ni ja ne verujem u Jupitera, Posejdona, Tora, Veneru, Kupidona, Snotru, Marsa, Odina ili Apolona. Na verujem ni u staroegipatske bogove kao što su Oziris, Tot, Nut, Anubis ili njegov brat Horus za koga se – kao i za Isusa i mnoge druge bogove širom sveta – tvrdi da ih je rodila devica. Ne verujem u Hadada, Enlila, Anua, Dagon, Marduka, pa ni u jednog drugog boga drevnog Vavilona.

Ne verujem u Anijanvu, Mavu, Ngai ni u druge afričke bogove sunca. Isto tako ne verujem ni u Bilu, Gnovi, Valu, Vuriupranili, Karaaur, kao ni u jednu boginju sunca aboridžinskih plemena Australije. Ne verujem ni u jedno od mnogih keltskih božanstava, kao što su Edain – irska boginja sunca ili Elata – bog meseca. Ne verujem u Mazu – kinesku boginju vode, niti u Dakuvaku – boga ajkula sa Fidžija, niti u Ilujanku – hetitskog okeanskog zmaja. Ne verujem ni u jednog od stotina i stotina bogova neba, bogova reka, bogova mora, bogova sunca, bogova zvezda, bogova meseca, bogova vremena, bogova vatre, bogova šuma... toliko je bogova u koje je moguće ne verovati.

A ne verujem ni u Jehovu, jevrejskog boga. Ali je prilično verovatno da vi verujete u njega, ukoliko ste odgajani kao Jevrej,

hrišćanin ili musliman. Jevrejskog boga su usvojili hrišćani, kao i muslimani (pod arapskim imenom Alah). Hrišćanstvo i islam su izdanci drevne jevrejske religije. Prvi deo hrišćanske Biblije potpuno je jevrejski, dok je sveta knjiga muslimana, Kuran, delimično izvedena iz jevrejskih svetih spisa. Te tri religije – judaizam, hrišćanstvo i islam – često se svrstavaju zajedno u grupu „avramskih“ religija, zato što do sve tri vodi trag od mitskog patrijarha Avrama (Abrahama), koji se poštuje i kao praotac jevrejskog naroda. Sa Avramom ćemo se ponovo sresti u jednom kasnijem poglavlju.

Sve te tri religije zovu se monoteističkim zato što njihovi poklonici tvrde da veruju samo u jednog boga. Kažem „tvrde“, iz raznih razloga. Jehova, koji je danas dominantan bog (koga ću zato pisati velikim početnim slovom B, Bog), započeo je skromno, kao plemenski bog drevnih Izraelaca koji je, po njihovom uverenju, brinuo o njima kao o svom „izabranom narodu“. (Istorijska slučajnost – prihvatanje hrišćanstva kao zvanične religije Rimskog carstva po odluci cara Konstantina 312. godine nove ere – dovela je do toga da se danas širom sveta obožava Jehova.) Susedna plemena imala su sopstvene bogove koji su – kako su verovali – *baš njih* posebno štitili. Ali to što su Izraelci obožavali svog plemenskog boga Jehovu ne znači da nisu verovali i u bogove rivalskih plemena, kao što je Bal, hananski bog plodnosti; samo su smatrali da je Jehova moćniji – a i krajnje ljubomoran (kao što ćemo videti kasnije): jao onome ko ga bi uhvatio da flertuje s bilo kojim od ostalih bogova.

Monoteizam savremenih hrišćana i muslimana takođe je prilično sumnjiv. Na primer, oni veruju u zlog „đavola“ zvanog

Satana (hrišćanstvo) odnosno Šejtan (islam). On se pojavljuje i pod raznim drugim imenima, kao što je Belzebub (Velzevuv), nečastivi, zla sila, Protivnik, Belial, Lucifer. Ne zovu ga bogom, ali smatraju da ima slične moći i doživljavaju ga kao nekog ko, sa svojim silama zla, vodi divovski rat protiv dobrih sila Božjih. Religije često nasleđuju ideje od starijih religija. Ideja o kosmičkom ratu između dobra i zla verovatno potiče iz zoroastrijanizma, rane religije koju je osnovao persijski prorok Zaratustra i koja je uticala na avramске religije. Zoroastrijanizam je bila dvobožaćka religija, s dobrim bogom (Ahura Mazda) koji se bori sa zlim bogom (Ahriman). Još uvek postoji izvestan broj zoroastrijanaca, posebno u Indiji. To je još jedna religija u koju ne verujem, a verovatno ni vi.

Ateisti obožavaju Satanu – jedna je od nastranijih optužbi usmerenih na ateiste, naročito u Americi i islamskim zemljama. Naravno, ateisti ne veruju u zle bogove nimalo više nego u one dobre. Oni ne veruju ni u kakve natprirodne sile. Samo religiozni ljudi veruju u Satanu.

Hrišćanstvo se graniči s politeizmom i na drugim mestima. „Otac, Sin i Sveti duh“ opisuju se kao „tri u jednom i jedan u tri“. O tome šta to tačno znači raspravlja se, često veoma burno, vekovima. Zvuči kao formula za uguravanje politeizma u monoteizam. Bilo bi razumljivo i kada biste to zvali triteizmom. Rani razdor u istoriji hrišćanstva između istočne (ortodoksne/pravoslavne) i zapadne (rimске/katoličke) crkve u velikoj meri je izazvan raspravom o sledećem pitanju: da li Sveti duh „ishodi iz“ (šta god bi to moglo da znači) Oca i Sina, ili samo iz Oca? Teolozi provode vreme razmišljajući upravo o takvim stvarima.

Zatim, tu je i Isusova majka Marija. Za katolike, Marija je boginja po svemu osim po imenu. Oni poriču da je ona boginja, ali joj se ipak mole. Veruju da je „začeta bezgrešno“. Šta to znači? Pa, katolici veruju da smo mi svi „rođeni u grehu“, tako da su grešne i bebe – za koje biste možda pomislili da su suviše male da bi počinile greh. Bilo kako bilo, katolici smatraju da je Marija (kao i Isus) bila izuzetak. Svi mi, ostali, nasleđujemo greh od Adama, prvog čoveka. U stvari, Adam nikada nije zaista postojao, pa nije mogao ni biti grešan. Ali katoličke teologe ne obeshrabruju takvi sitni detalji. Katolici takođe veruju da je Marija – umesto da je umrla kao što umiremo mi, ostali – bila u telesnom obliku uzneta „gore“ u nebo. Prikazuju je kao „Kraljicu nebesa“ (ponekad čak i kao „Kraljicu univerzuma“!) s malom krunom na glavi. Sve to bi trebalo da je učini boginjom barem u onoj meri u kojoj je to bilo koje od hiljada i hiljada hinduističkih božanstava (za koje sami Indijci kažu da su samo različite verzije jednog jedinog boga). Ako su Grci, Rimljani i Vikinzi bili politeisti, onda su to i katolici.

Uz to, katolici se mole i pojedinačnim svecima: mrtvim ljudima koji se smatraju posebno svetim i koje je „kanonizovao“ papa. Papa Jovan Pavle II kanonizovao je 483 nova sveca, dok je današnji papa Franja kanonizovao čak 813 samo u jednom danu. Smatra se da mnogi sveci poseduju posebne veštine, pa im se вреди moliti u određenu svrhu ili se to preporučuje određenim grupama ljudi. Sveti Andrej je zaštitnik trgovaca ribom, Sveti Bernvard je zaštitnik arhitekata, Sveti Drogo je zaštitnik vlasnika kafića, Sveti Gumarus je zaštitnik drvoseča, Sveta Lidvina je zaštitnica klizača na ledu. Ukoliko treba da se molite za

strpljenje, katolik bi vam mogao savetovati da se molite Svetoj Riti iz Kaše. Ako vam je vera uzdrmana, pokušajte sa Svetim Jovanom od Krsta. U slučaju uznemirenosti ili duševne patnje, najbolji izbor bi mogla biti Sveta Dimfna. Oboleli od raka obično se obraćaju Svetom Peregrinu. Ako ste izgubili ključeve, prava adresa za vas je Sveti Antun Padovanski. Zatim su tu i anđeli različitih rangova – od serafima na vrhu, preko arhanela do ličnog anđela čuvara. I opet, katolici će poreći da su anđeli bogovi ili polubogovi i tvrđiće da se u stvari ne mole svecima već samo traže od njih da se za molioce založe kod Boga. Muslimani takođe veruju u anđele, kao i u demone koje zovu džini.

Ne mislim da je mnogo bitno da li su Marija, sveci, arhandedi i anđeli bogovi, polubogovi ili ni jedno ni drugo. Raspravljanje o tome da li su anđeli polubogovi slično je raspravljanju o tome da li su vile isto što i vilenjaci.

Iako verovatno ne verujete u vile i vilenjake, prilično je izgledno da ste odgajani u jednoj od tri avramske vere – kao Jevrejin, hrišćanin ili musliman. Ja sam slučajno odgojen kao hrišćanin. Pohađao sam hrišćansku školu i primio svetu potvrdu (krizmu) u Anglikanskoj crkvi kad sam imao 13 godina. Konačno sam odustao od hrišćanstva kada mi je bilo 15. Jedan od razloga za to bio je i sledeći: već otprilike u devetoj godini shvatio sam da bih – da su mi roditelji bili Vikinzi – čvrsto verovao u Odina i Tora. Da sam rođen u staroj Grčkoj, obožavao bih Zevsa i Afroditu. U modernim vremenima, da sam se rodio u Pakistanu ili Egiptu, verovao bih da je Isus bio samo prorok, a ne Sin Božji kao što propovedaju hrišćanski sveštenici. Da su mi roditelji bili Jevreji, i dalje bih čekao Mesiju, dugo obećavanog spasitelja,

umesto da verujem kako je Isus bio taj Mesija kao što sam učio na veronauči. Ljudi koji odrastaju u različitim zemljama kopiraju svoje roditelje i veruju u boga ili bogove njihove sopstvene zemlje. Ta verovanja su međusobno suprotstavljena, tako da ne mogu sva biti tačna.

Ukoliko je jedno od njih tačno, zašto bi to bilo ono verovanje koje ste slučajno nasledili u zemlji u kojoj ste se rodili? Ne morate biti preterano sarkastični da biste pomislili nešto slično ovome: „Nije li neobično to što gotovo svako dete sledi religiju svojih roditelja, i uvek ispada da je to ona prava religija!“ Jedna od stvari koje me najviše iritiraju jeste običaj svrstavanja dece prema religiji njihovih roditelja: „katoličko dete“, „protestantsko dete“, „muslimansko dete“. Može se čuti da se takvim izrazima nazivaju deca koja još i ne govore, a kamoli da imaju mišljenje o religiji. To mi deluje isto toliko apsurdno kao govoriti o „socijalističkom detetu“ ili „konzervativnom detetu“, a niko nikada ne bi ni upotrebio takav izraz. Smatram da ne bi trebalo da govorimo ni o „deci ateistima“.

Evo sada još nekoliko naziva za ljude koji ne veruju. Mnogi izbegavaju reč ateista, čak i ako ne veruju ni u jednog imenovanog boga. Neki samo kažu: „Ne znam, ne možemo znati“. Ti ljudi često sebe zovu agnosticima. Tu reč (zasnovanu na grčkoj reči koja znači „onaj koji ne zna“) skovao je Tomas Henri Haksli, prijatelj Čarlsa Darvina poznat kao Darvinov buldog, pošto se borio za Darvina u javnosti kada je Darwin za to bio previše stidljiv, previše zauzet ili previše bolestan. Neki ljudi koji sebe zovu agnosticima smatraju da je podjednako verovatno da bogovi postoje i da ne postoje. Mislim da je to prilično

neubedljivo, sa čim bi se Haksli složio. Ne možemo dokazati da ne postoje vile, ali to ne znači da mislimo kako su šanse da one postoje 50:50. Razumniji agnostici kažu da ne znaju pouzdano, ali da misle kako je prilično neverovatno da postoji bilo koja vrsta boga. Drugi agnostici bi mogli reći da to nije neverovatno, ali da naprosto ne znamo.

Ima ljudi koji ne veruju u bogove sa imenima ali i dalje žarko žele da postoji „neka vrsta više sile“, „čist duh“, kreativna inteligencija o kojoj ne znamo ništa osim da je stvorila svemir. Takvi bi mogli reći otprilike: „Pa, ne verujem u Boga“ – verovatno misleći na avramskog Boga – „ali ne mogu da verujem da nema ničega drugog. Mora da postoji još nešto, nešto onostrano.“

Neki među tim ljudima sebe nazivaju panteistima. Panteisti su malo neodređeni kada govore o tome u šta veruju. Oni izgovaraju stvari kao što su „Moj bog je sve“ ili „Moj bog je priroda“ ili „Moj bog je svemir“. Ili „Moj bog je duboka misterija svega što ne razumemo“. Veliki Albert Ajnštajn koristio je reč Bog uglavnom u ovom poslednjem smislu. To se veoma razlikuje od boga koji sluša vaše molitve, čita vaše najskrivenije misli i oprašta vam grehove (ili vas kažnjava zbog njih) – što sve navodno radi avramski Bog. Ajnštajn je bio izričit u tome da ne veruje u ličnog boga koji radi bilo šta od pomenutog.

Ima i ljudi koji sebe zovu deistima. Deisti ne veruju ni u jednog imenovanog boga iz istorije, ali veruju u nešto malo određenije od onog u šta veruju panteisti. Oni veruju u kreativnu inteligenciju koja je osmislila zakone što vladaju u svemiru, pokrenula sve na početku vremena i prostora a zatim se povukla, ne radeći više ništa: samo je pustila da se sve odigrava u

skladu sa zakonima koje je ona (ono?) postavila. Deisti su bili i neki od očeva osnivača SAD, na primer, Tomas Džeferson i Džejms Medison. Lično mislim kako bi oni – da su živeli u vreme posle Čarlsa Darvina umesto u 18. veku – bili ateisti, ali to ne mogu da dokažem.

Kada ljudi kažu da su ateisti, oni ne misle da mogu dokazati da bogovi ne postoje. Strogo govoreći, nemoguće je dokazati da nešto *ne* postoji. Ne možemo pouzdano znati da bogovi ne postoje, baš kao što ne možemo dokazati da ne postoje vile, vilenjaci, ale, bauci, leprukoni ili ružičasti jednorogi; isto kao što ne možemo dokazati da ne postoje Deda Mraz, Uskrsnji zeka ili Zubić vila. Možete zamisliti na milione stvari koje niko ne može da opovrgne. Filozof Bertrand Rasel pokazao je to pomoću živopisne slike. Kad bih vam rekao – kazao je – da oko Sunca kruži porcelanski čajnik, ne biste mogli da osporite moju tvrdnju. Ali to što nešto ne može da se ospori nije dobar razlog da se u to veruje. U strogom smislu, svi bi trebalo da budemo „agnostici po pitanju čajnika“. U praksi, svi smo u tom slučaju nevernici. Možete biti ateista na isti (tehnički agnostički) način na koji ne verujete ni u nebeske čajnike, vile, vilenjake, jednoroge ili bilo šta drugo što bi vam moglo pasti na pamet.

Strogo govoreći, trebalo bi da smo svi agnostici prema svim onim milijardama stvari koje možemo zamisliti, a čije postojanje niko ne može da opovrgne. Ali mi ne *verujemo* u njih. I sve dok neko ne ponudi razlog za verovanje, samo gubimo vreme s tim. Taj pristup svi prihvatamo kada su u pitanju Tor, Apolon, Ra, Marduk, Mitra i veliki Juju u planinama. Zar ne bismo mogli otići malo dalje i na isti način razmišljati o Jehovi ili Alahu?

„Sve dok neko ne ponudi razlog“, rekao sam. Pa, mnogi ljudi su ponudili ono što su smatrali razlozima za verovanje u jednog ili drugog boga. Ili za verovanje u neku vrstu neimenovane više sile ili kreativne inteligencije. Stoga moramo da razmotrimo te razloge i vidimo da li su oni zaista valjani. O nekima od njih biće reči u ovoj knjizi, posebno u drugom delu, u kome se govori o evoluciji.

O toj opsežnoj temi zasad treba da kažem samo to da je evolucija konačna činjenica: mi smo rođaci šimpanzi, malo dalji rođaci majmuna, mnogo dalji rođaci riba i tako dalje.

Mnogi ljudi veruju u svog boga ili svoje bogove zbog svetih knjiga: Biblije, Kurana ili neke druge. Ovo poglavlje vas je možda već pripremio za to da posumnjate u taj razlog za verovanje. Ima toliko mnogo različitih vera. Kako znate da je sveta knjiga na kojoj ste odgajani zaista ona prava? A ako su sve druge pogrešne, zašto mislite da vaša nije? Mnogi od vas koji ovo čitate odgajani su uz jednu određenu svetu knjigu, hrišćansku Bibliju. Sledeće poglavlje posvećeno je Bibliji. Ko ju je napisao i koji bi razlog iko imao da veruje kako je ono što u njoj piše istina?